

Трач Ю.В.

кандидат педагогічних наук, доцент

Київського національного університету культури і мистецтв

СУТНІСТЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджуються глобалізаційні процеси, аналізуються недоліки і переваги процесів глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, інформаційні технології, Інститут проблем глобалізації, віртуальна корпорація.

В статье исследуются глобализационные процессы, анализируются недостатки и преимущества процессов глобализации.

Ключевые слова: глобализация, информационные технологии, Институт проблем глобализации, виртуальная корпорация.

This article investigates the globalization processes, analyzes advantages and disadvantages of globalization.

Key words: globalization, information technology, the Institute of Globalization Problems, a virtual corporation.

На сьогодні глобалізація розглядається як процес стрімкого формування єдиного загальносвітового фінансово-економічного простору на основі нових, переважно інформаційних технологій. Такий підхід розкриває переважно технологічний аспект сучасної світової взаємодії. Однак він може мати й високу цінність для пошуку об'єктивних чинників та неупереджених визначень як самих процесів глобалізації, так і меж реалізації національних особливостей у взаємопов'язаній системі міжнародних відносин.

Зміни, зумовлені інформаційною революцією, інтегруються в унікальному значенні знань, які сьогодні слугують не лише удосконаленню знарядь праці та принципів організації економічної діяльності. Знання перетворюються в один з головних об'єктів застосування до них творчої енергії людей та знань вищого рівня. Принципові зміни відмічаються і в характері праці. Якщо економіку індустріального типу рухала взаємопов'язана фізична сила, налаштована на достатньо стабільні виробничі процеси з рутинною працею, відповідною освітою, то сучасна економіка супроводжується зростаючою індивідуалізацією праці, різким підвищенням кваліфікаційних вимог до працівників.

В Окінавській хартії підкреслюється, що на сучасному етапі свого розвитку людство набуло істотних переваг порівняно з попередніми суспільствами. До них, зокрема, віднесено: свободу доступу до інформації та свободу її поширення, що сприяє повнішому розкриттю творчого потенціалу громадян; істотне покращення системи освіти та підвищення рівня кадрового потенціалу; якісне перетворення організації та механізмів управління в усіх сферах діяльності; принципово новий рівень інформаційно-

аналітичного забезпечення наукових досліджень та колективної організації дослідницької діяльності; розширення сфери науково-технічної діяльності, наукоємних виробництв, освіти, культури, мистецтва, інформаційних, консультаційних та інших кваліфікованих послуг.

У сучасних умовах характер суспільних зв'язків змінюється настільки радикально, що інформаційне суспільство, що на сьогодні формується, визначають як некапіталістичне. Найбільшої динаміки процесу надає трансформація корпоративних структур, що адаптуються до постіндустріальних реалій. Виникає грандіозний попит на нові технології, знання та інформацію, працівників, які володіють здібностями до творчості. Криза індустріальних структур сприяє виникненню нових можливостей для творчої самореалізації особистостей, організацій, соціальних груп, суспільств. Реалізація можливостей визначається, перш за все, їх волею та адекватністю мислення.

Нові комунікаційні засоби зв'язку, теле- та радіомовні засоби масової інформації та інформаційно-комунікаційні технології відкривають комерційні, соціальні, професійні можливості, завдяки створенню нових ринків, відкритих для участі, конкуренції тощо. Інформаційні технології є матеріальним втіленням і безпосередньою рушійною силою процесу глобалізації – руйнування адміністративних бар'єрів між країнами, планетарне об'єднання регіональних фінансових ринків, набуття фінансовими потоками, конкуренцією, інформацією і технологіями загального, світового характеру. Найважливішою ознакою глобалізації є формування єдиного в масштабах усього світу не просто фінансового чи інформаційного ринку, а фінансово-інформаційного простору, в якому все більшою мірою здійснюється не лише комерційна, а й уся діяльність людства як така.

Головним чинником формування інформаційних технологій, за визнанням Б. Гейтса, стає навіть не їх власне удосконалення, а комплексне застосування вже наявних технічних рішень для забезпечення «інформаційної прозорості» всіх країн [6]. «Прозорість» же трактується на користь країн, що створюють метатехнології для забезпечення їх глобальних конкурентних переваг. Крім забезпечення глобальної інформаційної прозорості, на думку М. Делягіна, найважливішою ознакою інформаційних технологій є можливість глибокої та відносно довільної перебудови масової свідомості – впливати на свідомість виявилось набагато ефективніше, ніж на матеріал. Якщо раніше технології були спрямовані на матерію, то тепер переспрямовані на суспільну свідомість, культуру [6].

Головною особливістю метатехнологій є те, що суспільство, яке лише споживає їх, автоматично втрачає можливість конкурувати із суспільствами – виробниками цих технологій, забезпечуючи їх розробнику стратегічне підкорення будь-чого і будь-кого, хто застосовує ці технології. Подальші революційні зміни в розвитку інформаційних технологій, пов'язані з еволюцією інформаційних супермагістралей, покликані на основі інформаційної інфраструктури постачати велику кількість інформації її споживачам, надавати комунікаційні та інформаційні послуги [6].

Експерти Інституту проблем глобалізації вважають, що виникнення та розповсюдження метатехнологій знижує значення фінансових ресурсів з точки зору конкурентоспроможності. Якщо раніше вони були головним джерелом могутності, то

тепер стають лише її наслідком. Головним джерелом ринкової сили стає інтелект, втілений в організаційних структурах дослідницьких та ринкових корпорацій, що створюють метатехнології та утримують контроль за ними [12].

Метатехнології все більшою мірою перетворюються на «другу природу», утворюючи межі та задаючи умови розвитку особистості та людства загалом. В певному сенсі слова «друга природа», утворена метатехнологіями, стане для інформаційного суспільства таким самим зовнішнім обмеженням і стимулом розвитку, яким для первіснообщинного суспільства була природа «перша».

Більшість поточних підсумків глобалізації так чи інакше пов'язано з економікою, яка, спираючись на досягнення науково-технічного прогресу, з інструменту господарського життя прагне перетворитися на філософію та ідеологію світу, що глобалізується, тобто безпосередньо формулювати значення людського буття та спосіб людського розуміння світу.

Інформаційні технології змушують переглянути класичні теорії індустріальної епохи: після двох століть технологічної революції виробництво речі перестає бути трудностю, тоді як проблемою стає її реалізація. Інформаційні технології дозволяють зробити істотний крок на шляху раціоналізації та економії матеріальних ресурсів. Нові рішення зміщують практики, що склалися, в сферу віртуальної реальності, де образ речі починає домінувати над річчю в прямому економічному сенсі.

Інформаційні технології створили нову інфраструктурну основу мережевої модернізації економіки за рахунок розвитку внутрішніх горизонтальних зв'язків та зовнішньої економічної експансії в діловому середовищі. Формування на основі інформаційних технологій мережевих організацій набуло настільки масштабного характеру, що в науковий обіг ввійшло поняття «мережева економіка».

Сучасні інформаційно-технологічні можливості активно поєднуються з новими вимогами до організації бізнесу. На такій основі виник напрям діяльності з приведення бізнесу у відповідність до нових правил його ведення шляхом максимально повного використання можливостей інформаційних технологій. Цей напрям отримав назву реінжинірингу бізнес-процесів. Реінжиніринг є фундаментальним переосмисленням та радикальною реконструкцією стратегії і тактики ведення бізнесу в інтересах покращення найважливіших критеріїв продуктивності, конкурентоспроможності, стилю діяльності сучасних компаній.

Інформатизація економічного життя призвела до утворення та інтенсивного розвитку такої організаційної форми діяльності, як «віртуальна корпорація». Віртуальна корпорація – це тимчасовий альянс незалежних компаній для спільного розв'язання стратегічно важливих завдань під конкретні масштабні потреби замовників та споживачів комплексних рішень. «Від віртуальних підприємств – до віртуальних імперій» – така тенденція отримує вираження в широкому розповсюдженні мережевої економіки. Формування мережевої економіки – це перенесення в електронне середовище Інтернет різних видів соціально-економічної діяльності, а також процес перетворення традиційних організацій у віртуальні мережеві структури.

Мережеві структури, що виходять за межі підприємства, володіють новими можливостями для формування ефективних ринкових та господарських об'єднань. Нові

організаційні мережі утворюються за рахунок послаблення традиційних жорстких внутрішньо-фірмових відносин та нарощування гнучких ринкових зв'язків на основі угод із своїми партнерами. В результаті розмивання кордонів зникають традиційні розмежування внутрішніх та зовнішніх членів організації, що створюються для розв'язання комплексного завдання, а також між власними та чужими ресурсами, крупними та дрібними учасниками спільних проєктів.

Таким чином виникає соціально-інформаційна система, що не має фіксованого географічного місця, проте така, що займає домінуюче становище у віртуальному просторі. На такій основі сформований механізм експансії, що функціонує шляхом розсунення інформаційно-комунікаційних кордонів за рахунок залучення все більшої кількості образів та взаємозв'язків у процесі створення постіндустріальної соціально-економічної реальності. Осмислення нових реалій та наслідків інформаційно-технологічного ривка ряду західних країн призвело до появи терміну «інформаційний імперіалізм».

Практика економічно розвинутих країн, які утверджують себе у процесах інформаційної глобалізації, свідчить, що зростаюче ускладнення суспільного виробництва і всієї системи суспільного життя вимагає посилення державного регулювання соціальними процесами, науково обґрунтованого прогнозування їх результатів і наслідків, розробки цільових програм реалізації завдань тактичного рівня і стратегічного масштабу як необхідних умов для становлення інформаційного суспільства.

При зростаючій інформатизації суспільства, персоналізації суспільних відносин відмічається, однак, послаблення традиційного впливу інститутів та структур влади. В результаті інтенсифікації інформаційних технологій змінюється роль держави в світовому співтоваристві. Це призводить до послаблення державного суверенітету і в фінансовій сфері. Глобалізація призводить до різкого посилення зовнішніх відносин суспільства, що інтегрують його окремі елементи в глобальні мережеві структури. Суспільство відчуває в нових умовах зростаючі перенавантаження, викликані послабленням чи розривом традиційних економічних, соціальних відносин, соціальним розшаруванням, різними конфліктами.

Економічна діяльність істотно обумовлена параметрами виробничих чинників країни (природні ресурси, технологічна база), внутрішнім попитом, рівнем міжгалузевої кооперації, стратегією діяльності та розвитком національних компаній та фінансово-банківської системи. Глобалізація не відмінняє, а підвищує їх значення, оскільки посилення інтелектуального, професійного та організаційного потенціалу країни неможливе без поєднання із соціумом та його духовною базою.

Зміцнення ролі держави та інструментів її впливу на соціально-економічні процеси розв'язання назрілих проблем має стати панівною політичною ідеєю. Цілеспрямована соціалізація держави є адекватною відповіддю на виклики глобалізації та інформатизації, а також необхідною передумовою успішної інтеграції в світове співтовариство. Це не означає пошук особливого шляху. Так, у провідних країнах західного світу відзначається збільшенням питомої ваги соціальних програм та витрат на освіту при відносному зменшенні військових витрат. Зростання виробництва публічних

благ, що задовольняють суспільні та групові інтереси, стає сьогодні загальносвітовою тенденцією.

Стан освіти в сучасному світі є складним і суперечливим. З одного боку, освіта в ХХ ст. стала однією з найважливіших сфер людської діяльності; величезні досягнення в цій сфері склали основу значних соціальних і науково-технологічних перетворень, характерних для минулого століття. З іншого – розширення сфери освіти та зміна її статусу супроводжується загостренням проблем, що свідчать про кризу освіти. Глобалізація, впливаючи на сферу освіти за різними напрямками, зумовлює необхідність розв'язання таких проблем, як проблема гармонізації глобалізації та регіоналізації; економічна проблема розвитку міжнародної освіти; орієнтація вищої освіти на ринок праці, що глобалізується, надання освіти підприємницького характеру; реалізація рівності можливостей; модернізація освіти в контексті глобалізації та європейської інтеграції тощо.

Однак при цьому слід враховувати й основні тенденції світової освіти, серед яких перетворення знання в показник розвитку суспільства, трансформація, розширення освіти, концепція безперервної освіти перетворення знання на товар, інтеграція освіти тощо. Ці тенденції визначають головні напрями в розвитку освітньої системи. Принципова відмінність системи від традиційної полягає в її технологічній основі. Технологічні елементи вкрай нерозвинуті в традиційній освіті, що ґрунтується, в основному, на навчанні «обличчям до обличчя» та друковані матеріали. Нова освітня система орієнтована на реалізацію високого потенціалу комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Саме технологічна база нових інформаційних технологій дозволяє реалізувати одну з головних переваг нової освітньої системи – навчання на відстані чи, як його називають, дистанційне навчання.

На сьогодні вже чітко зрозуміло, що глобалізація направлена не на перетворення якоїсь сфери життя – економічної чи політичної тощо. Це зміна всієї парадигми життя – і людства в цілому, і кожної окремої людини. З одного боку, процеси глобалізації сприяють стабілізації економічної ситуації, каталізують інтеграційні тенденції в політичній сфері, відповідають духу таких стародавніх та ідеалізованих принципів, як інтернаціоналізм і космополітизм (останнє, щоправда, практично не впливає на поліпшення етнічних відносин). Проте, з іншого боку, логічним підсумком глобалізації буде зняття не лише економічних і політичних протиріч і труднощів, не лише втілення в реальність старої абстрактної ідеї – Людство, а й певним чином культурна та етнічна уніфікація. Тут слід зазначити, що у численних висловлюваннях стосовно процесів глобалізації поширена критична думка про її вкрай негативний вплив на стан культури. Глобалізація, як стверджують її супротивники, зумовлює зникнення культурної самобутності багатьох не лише малих, а й великих народів, під її впливом формується загальний, уніфікований культурний стандарт тощо.

Звичайно, культурний ландшафт сучасного світу змінюється: поступово зникають багато звичаїв, церемоній, ритуалів, форм поведінки, тоді як основна частина суспільства засвоює нові, багато в чому схожі форми життя, відповідні реаліям нашого часу. Явища ці обумовлені, проте, не глобалізацією, а модернізацією. Глобалізація ж є її результатом, але не причиною.

Модернізація, у свою чергу, як намагання слаборозвинених суспільств наздогнати передові, змінює звичні устої життя, традиційні шаблони поведінки, культурні норми протягом не одного століття. Висловлювання ж проти глобалізації і на користь культурної ідентичності свідчать про прихильність до статичної концепції культури, що не має історичної основи. Культуру, що не змінюється протягом тривалого часу, можна знайти лише серед невеликих і примітивних язичницьких співтовариств, які живуть у повній ізоляції. Всі інші культури, особливо ті, які можуть вважатися сучасними, зазнали змін, вбираючи в себе елементи інших культур. Протидія таким впливам означає не лише намагання чинити опір неминучій модернізації, а й ратувати за архаїзм культури, забуваючи, що культура, яка не розвивається, деградує.

Глобалізація сприяє поширенню певної загальної споживацької культури, зберігаючи при цьому реальні культурні відмінності. Більше того, саме глобалізація у багатьох випадках перешкоджає їх розмиванню. Завдяки збільшеній відкритості світу, розвитку новітніх засобів комунікації люди різних культур мають чітке уявлення один про одного. І це сприяє їх звільненню від помилкових уявлень про переваги іншого способу життя, дозволяє їм побачити недоліки тих іноземних культурних моделей, які ще порівняно недавно сприймалися як безумовний зразок для наслідування. Не випадково сьогодні західні (і особливо американські) стандарти поведінки і форми організації суспільного життя, що ще кілька десятиліть тому були своєрідним орієнтиром для країн Сходу, втрачають тут минулу привабливість, що свідчить про самостійність людей в оцінюванні небезпек, пов'язаних з іноземними культурними впливами.

Говорячи про недоліки та переваги процесів глобалізації, слід також відрізнити сутність процесів, що відбуваються в культурі, від умов і механізмів функціонування сучасного суспільства і розуміти, що багато ознак сучасної культури, як, наприклад, нівелювання цінностей, стирання ідентичностей, почали виявлятися задовго до того, як розпочався так званий сучасний період глобалізації.

Кожній культурі властиве співвідношення глобальності і локальності, загальності й індивідуальності, монологічності і діалогічності. В історії культури було багато прецедентів взаємопроникнення локальних культурних форм, внаслідок чого виникали нові глобальніші культурні утворення, що тим не менш не призводило до поглинання чи придушення попередніх самобутніх форм культури. Уніфікація швидше є одним з можливих похідних і побічних наслідків процесу глобалізації, а не його атрибутивною властивістю.

Підсумовуючи, варто зазначити, що дослідження глобалізаційних процесів на сьогодні не є такими, що підходять до свого логічного завершення. Величезна кількість праць з різноманітних питань розвитку суспільства не дозволяють зробити однозначних висновків, а стрімкий темп культурних і соціальних процесів робить необхідність такого роду досліджень ще наполегливішою. Це пов'язано з тією обставиною, що перехідний період, у якому тепер знаходиться людство, дозволяє відрізнити нове від старого, порівнювати новації і традиції, зрозуміти, що можна втратити, а що знайти. Коли новий лад утвердиться в своїх правах, людство втратить таку ясність бачення.

Література

1. Абдеев Р. Ф. *Философия информационной цивилизации* [Электр. ресурс] / Р. Ф. Абдеев. – Режим доступа : www.koob.ru/abdeev_r/filosofia_informacionnoy_civilizacii; 2. Бердяев Н. А. *Смысл истории* / Н. А. Бердяев. – М., 1990. – 474 с.; 3. Вартанова Е. *Информационное общество в стратегии Европейского Союза* // Українська мережа інформаційного суспільства // <http://internews.ras.ru/ZiP/43/europe.html>; 4. Голобуцкий А. *Глобальное информационное пространство : экспансия продолжается. Следующая страница – Украина?* // <http://golob.narod.ru>; 5. Гэлбрейт Д. К. *Кризис глобализации* / Д. К. Гэлбрейт // *Проблемы теории и практики управления*. – 1999. – № 6. – С. 15–21; 6. Делягин М. *Мир 2010–2020 годов : некоторые базовые тенденции и требования к России* [Электр. ресурс] / М. Делягин. – Режим доступа : <http://www.imperativ.net/iprog/deliagin.htm>; 7. Дриккер А. С. *Эволюция культуры : информационный отбор* / А. С. Дриккер. – СПб, 2000. – 184 с.; 8. Кутырев В. А. *Экологический кризис, постмодернизм и культура* / В. А. Кутырев // *Вопросы философии*. – 1996. – № 11. – С. 20–29; 9. Мелюхин И. С. *Информационное общество и государство* // <http://www.relcom.ru/Archive/1997/ComputerLaw/State.htm#1>; 10. Морган Л. Г. *Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации* / Л. Г. Морган. – Л., 1933. – 193 с.; 11. Пелипенко А. А. *Культура как система* / А. А. Пелипенко, И. Г. Яковенко // *Человек*. – 1997. – № 5. – С. 80–90; 12. **Практика глобализации: игры и правила новой эпохи** [Электр. ресурс] / **О. В. Братимов, Ю. М. Горский, М. Г. Делягин, А. А. Коваленко; под ред. М. Г. Делягина**. – М. : Изд. дом „ИНФРА-М”, 2000. – 343 с. – Режим доступа : <http://www.imperativ.net/iprog/deliagin.htm>; 13. Савицкая Т. Е. *Постсовременный мир : изменение культурной парадигмы* / Т. Е. Савицкая // *Глобальное сообщество : Картография постсовременного мира*. – М. : Изд. фирма «Восточная литература», 2002. – С. 75–87; 14. Самохвалова В. И. *Метафизика глобализации. От утопии к антиутопии* / В. И. Самохвалова // *Труды Клуба ученых «Глобальный мир»*. 2002 г. – М. : Изд. дом «Новый век», 2003. – Т. 2. – С. 5–15; 15. Скворцов Л. В. *Информационная культура и цельное знание* / Л. В. Скворцов. – М., 2001. – 288 с.; 16. Скворцов Л. В. *Культура самосознания : человек в поиске истины своего бытия* / Л. В. Скворцов. – М., 1989. – 319 с.; 17. Сорокин П. А. *Человек. Цивилизация. Общество* / П. А. Сорокин. – М. : Республика, 1992. – 453 с.; 18. Тойнби А. *Постижение истории* / А. Тойнби. – М., 1991. – 354 с.; 19. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций* / С. Хантингтон // *Полис*. – 1994. – № 1. – С. 33–49; 20. Чучин-Русов А. Е. *Культурно-исторический процесс : форма и содержание* / А. Е. Чучин-Русов // *Вопросы философии*. – 1996. – № 4. – С. 3–15; 21. Шпенглер О. *Закат Европы* / О. Шпенглер. – Т.1. – М., 1993. – 311 с.; 22. Ясперс К. *Смысл и назначение истории* / К. Ясперс. – М. : Наука, 1991. – 527 с.